

Анотація

Мельничук Т.В. Деякі питання кримінально-правового впливу на економічну контрабанду. – Стаття.

Сьогодні контрабанда вийшла за рамки розуміння її тільки як класичного транскордонного злочину, який перебуває в полі уваги правоохоронців межуючих держав. Нагальне питання для сучасної теорії та запобіжної практики є пошук оптимального балансу між економічно-позитивними та репресивними заходами впливу на митні злочини, зокрема проблема запобігання контрабанді засобами кримінального права.

Ключові слова: економічна контрабанда, кримінально-правовий вплив, декриміналізація.

Summary

Melnychuk T.V. Some questions of criminal and legal influence to the economic contraband. – Article.

Nowadays contraband has been came out from the measure if its understanding as classical and transboundary crime. The urgent question for the modern theory and practice is a searching of optimal balance between economically-positive and repressive measures of influence on customs crimes, in particular a problem of the prevention of contraband by means of the criminal right.

Key words: economic contraband, criminal and legal effect, the decriminalization.

УДК 343.9:343.37(477)

Д.М. Харко

**КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
ТА ОЗНАК СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ
ЯК ФАКТОРА ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Сучасний стан української державності, який переживає Україна, є особливо складним, оскільки він пов'язаний з руйнуванням економічних та ідеологічних постулатів, тобто сьогодні це є перехідний етап у процесі становлення господарської системи відносин, побудованих на принципах ліберальної економіки. Чи не найважливішою умовою розвитку ліберально-економічних ринкових відносин є створення відповідного дієвого законодавчого підґрунтя, недосконалість якого на сьогодні призводить до вчинення протиправних діянь в економічній сфері. Незважаючи на використання вітчизняними науковцями поняття «економічна злочинність», у кримінальному праві та кримінології офіційно воно не закріплено. Стверджується, що сутнісні ознаки такого поняття взагалі досить складно чітко визначити через їх умовність. Питання щодо сутності економічної злочинності у вітчизняній кримінології розробляли: О. Кальман, В. Глуценко, В. Білецький, О. Дудоров, А. Клименко, О. Горбань, І. Карпець, В. Білоус, В. Попович, О. Користін, О. Турчинов, З. Варналій, В. Корж, В. Лисенко, М. Смирнов, П. Цимбал, П. Орлов, А. Закалюк та ін., а також відомі російські вчені, такі, як: Л. Гаухман, А. Белкін, Є. Дементьєва, А. Долгова, І. Рогов, Н. Кузнецова, Л. Бертовський, О. Корчагін, але найбільш масштабні дослідження економічної злочинності були виконані такими науков-

цями, як Сатерленд, Свенссон, Ньюмен, Маннхейм, Едельхертц, Клінард, Кайзер, Тидеман, Шнайдер та інші.

Проте вперше кримінологічні дослідження економічної злочинності були проведені американським кримінологом Е.Сатерлендом, який у 1939 р. ввів поняття «білокомірцевої» злочинності (злочини керівників банківських установ, різних комерційних фірм, державних службовців тощо). Найважливішими ознаками цього явища він назвав зловживання довірою та введення громадян в оману. У своїй основоположній концепції економічної злочинності Сатерленд ґрунтовно досліджував особистість злочинця у сфері економіки, його службове становище та соціальний статус та запропонував таке визначення «білокомірцевої» злочинності: «це антисуспільна, спрямована на збагачення поведінка осіб, які посідають соціально престижне місце в суспільстві та в рамках своєї професійної діяльності діють таким чином, що при одночасній законслухняній поведінки решти осіб вони зловживають суспільною довірою, якою користується їхня група» [1, с. 286]. Кримінологічний аспект поняття економічної злочинності, на думку окремих авторів, пов'язаний з особливостями предмета кримінологічних досліджень, що полягає у визначенні структури економічної злочинності як масового негативного явища, зв'язку з іншими злочинами та проявами девіантної соціальної поведінки [2, с. 29]. Тому на сьогодні і залишатимуться надалі актуальними питання всебічного розкриття сутності такого соціально-кримінального явища, як економічна злочинність, яка з кожним роком тільки поглиблюється.

На Міжнародному семінарі європейських кримінологів у 1982 році, присвяченому проблемам економічної злочинності, було підкреслено, що однією з ознак даного виду злочинності є те, що вона вчиняється в процесі професійної діяльності менеджерів.

До характерних ознак економічної злочинності з боку її суб'єктів слід віднести наявність їх двоїстості – як фізичної, так і юридичної особи. Для фізичної особи важливо звернути увагу на характерну мотивацію у поведінці злочинця: сам себе він не відчуває злочинцем, вважає, що злочинну діяльність скоює він заради інтересів підприємництва чи держави, бо його дії не спрямовуються проти конкретних громадян чи підприємців. Слід зазначити, що, незважаючи на суттєві відмінності у вирішенні проблем кримінальної відповідальності у різних правових системах, до юридичних осіб може застосовуватися теорія виключної відповідальності третіх осіб, згідно з якою голова корпорації може нести відповідальність за дії своїх службовців.

Однією з центральних ознак економічного злочину є його об'єкт, під чим необхідно розуміти порядок управління економікою в цілому та окремих її елементів. Економічна злочинність живиться за рахунок порушення нормального процесу управління економікою, використовує легальні управлінські технології у своїх злочинних цілях, свідомо порушуючи нормальне середовище процесів управління.

За своїм визначенням економічна злочинність є саме масовим видом злочинності, тобто шкода завдається не окремим індивідам, а широкому загалу. Звідси

необхідно підкреслити, що шкода, завдана суспільству в результаті економічного злочину, є однією з ознак. Так, за оцінками фахівців США, втрати лише від такого виду економічної злочинності, як злочинність корпорацій, сягають від 174 млрд дол. до 231 млрд дол. на рік, що складає відповідно понад 20% валового національного продукту цієї країни. Жертва економічного злочину виступає як колективна та анонімна, вона не відчуває себе жертвою, економічний злочинець немовби володіє своєрідним механізмом нейтралізації захисту, що дає можливість порівняти його із своєрідним СНІДом у системі управління економікою.

Виходячи з означених вище основних характеристик економічної злочинності, варто звернути увагу на такі її особливості:

- охоплює різні зловживання економічної влади, що посягають на порядок економічного управління;
- вчиняється в процесі професійної діяльності менеджера;
- спричиняє суттєву економічну шкоду інтересам держави, приватнопідприємницькій діяльності;
- має множинність епізодів вчинення злочину;
- вчиняється як фізичними, так і юридичними особами;
- є більш складним соціально-економічним феноменом, ніж традиційна злочинність;
- має латентний характер, створює складність персональної ідентифікації як злочинця, так і жертви економічного злочину;
- є видом злочинності, який застосовується переважно масовано, відповідно завдає масованої шкоди (не діє персонально).

Фактором, що спричиняє поширення економічної злочинності, є розвиток кризових явищ в економіці, посилення боротьби за економічну владу, за перерозподіл сфер впливу, розширення можливостей застосування кримінальних способів захоплення економічної влади, підвищення «економічної рентабельності» цього виду злочинності.

Але які ж саме злочини ми можемо відносити до таких, що становлять основу економічної злочинності у всіх країнах з економікою ринкового спрямування. До їх числа належать:

- злочини, пов'язані з порушенням правил вільної конкуренції (порушення антидемпінгового законодавства, промислове шпигунство та ін);
- злочини, які є порушенням прав споживачів (випуск недоброякісної продукції, шахрайства, що завдають матеріальної шкоди споживачам);
- злочини, що посягають на фінансову систему держави (приховування прибутку, ухилення від сплати податків та ін);
- злочини, що ґрунтуються на зловживаннях інвестиціями і спричиняють збитки компаньйонам, акціонерам тощо (шахрайство з цінними паперами, бухгалтерською документацією);
- злочини, які складають зловживання депозитним капіталом і завдають збитків депозитаріям, кредиторам (фіктивне банкрутство, шахрайство на ринку страхових послуг та ін);

– злочини, що посягають на фінансовий комерційний сектор економіки (використання підроблених банківських документів, платіжних засобів та ін.) [3, с. 119-120].

Принципова особливість економічної злочинності полягає в її подвійній природі – одна її складова виникла унаслідок участі загальнокримінальних злочинних організацій у сфері тіньової та легальної економіки, друга складова зародилась безпосередньо у сфері легальної економіки – через вчинення економічних правопорушень у рамках зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності останні не вважають себе злочинцями і переконані, що провадили бізнес відповідно до умов, що склалися [4, с. 171].

Підсумовуючи вищезазначені характеристики, можемо дати таке визначення економічної злочинності: «Економічна злочинність – це протиправна діяльність в офіційно-публічній сфері тіньової економіки, яка охоплює різні зловживання економічної влади, що посягають на порядок економічного управління; завдає суттєвої економічної шкоди інтересам держави, приватнопідприємницькій діяльності або групам громадян; скоюється постійно в межах та під прикриттям законної професійної діяльності менеджменту з метою вилучення наживи як фізичними, так і юридичними особами». Для розбудови дієвої системи боротьби з економічною злочинністю має значення поділ економічної злочинності на два сегменти – економічна злочинність в корпоративному секторі економіки та економічна злочинність менеджменту в економічних функціональних інституціях держави. Для закономірностей трансформаційних процесів в Україні економічна злочинність серед державних чиновників є генератором, рушійною силою криміналізації господарського механізму суспільства. Аналіз досліджень показують, що функціонування економічної корпоративної злочинності у власному автономному режимі не є закономірним явищем для України.

Перерозподіл економічної влади на користь колишньої партноменклатури та нинішньої апаратної верхівки через механізм державних економічних інституцій об'єктивно спирається на процеси криміналізації сфери приватизації, лібералізації ціноутворення й утворення надпотужної паразитичної сфери прикордонної економіки, послаблення контролю держави над експортно-імпортними операціями і тотальну тінізацію зовнішньоекономічної сфери, тіньові схеми з паливно-енергетичними ресурсами тощо, усі дані процеси кримінального нагромадження капіталу в руках старої та нової бюрократії стимулюють інтеграцію економічної злочинності серед держапарату із загальнокримінальною злочинністю, корупцією та ін. Саме у зв'язку з даною закономірністю – лідерством економічної злочинності чиновництва в економічних інституціях держави над корпоративною економічною злочинністю – і формується унікальна структура економіки, яка живиться інфляцією, нееквівалентним обміном результатів праці між суб'єктами ринкових відносин, розквітом корупції, криміналізацією господарських відносин тощо.

Складність боротьби з економічною злочинністю серед службовців економічних інституцій держави, неефективність існуючого правового захисту від неї полягає в реальних їх можливостях, використовуючи владу, перешкоджати

намаганням обмежити чи протидіяти їх кримінальній діяльності з боку суспільства, правоохоронних органів. Саме цією обставиною можна пояснити слабкість сучасного кримінально-правового обмеження економічної злочинності з боку державних службовців у чинному Кримінальному кодексі України, яким встановлено тільки кілька складів таких злочинів.

Систему кримінально-правового захисту від економічної злочинності необхідно значно підсилити та розбудувати шляхом розробки системи нових складів цього небезпечного сегмента економічної злочинності, для чого виділити у Кримінальному кодексі спеціальний розділ «Злочини проти державного управління економікою».

Залишається сподіватись, що зростання деструктивної економічної діяльності у трансформаційний період активізує відповідну реакцію з боку конструктивної частини суспільства, що забезпечить своє вираження у розвитку правового регулювання господарської діяльності та приведе до посилення боротьби з економічною злочинністю.

Література

1. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы: пер. с нем. – М.: Юрид. лит., 1979.
2. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, А.Ф. Волобуєв, І.М. Осика [та ін.]. – Х. : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – с. 568.
3. Реферативный журнал РАН. Сер. 4. – 1993. – №3. – С. 119-120.
4. Бойко А. Організована економічна злочинність у період переходу України до ринкової економіки // Вісник Львів. ун-ту. Серія: Юридична. – 2008. – Вип. № 46. – С. 169-177.

Анотація

Харко Д.М. Криминологічні проблеми щодо визначення поняття та ознак сучасної економічної злочинності як фактора тінізації економіки України.

– Стаття.

За своїм визначенням економічна злочинність є саме масовим видом злочинності, тобто шкода завдається не окремим індивідам, а широкому загалу. Для розбудови дієвої системи боротьби з економічною злочинністю має значення поділ економічної злочинності на два сегменти – економічна злочинність у корпоративному секторі економіки та економічна злочинність менеджменту в економічних функціональних інституціях держави.

Ключові слова: економічна злочинність, тінізація економіки, боротьба з економічною злочинністю.

Summary

Harko D.M. Criminology problems concern with determination of concept and signs of modern economic criminality as a factor of tinisation of economy in Ukraine. – Article.

According to the definition the economic criminality is a mass kind of criminality so the damage is caused not only to separate individuals, and to all people in general. For development of effective system of struggle against economic criminality we should divide economic criminality on two segments: economic criminality in corporate sector of economy and economic criminality of management in economic functional institutions of the state.

Key words: economic crime, tinisation of economy, fight against economic crime.